

ההגנה

אמנם, ההתקפה יותר אטרקטיווית, משום שיש בתוצאותיה הכרעה והישגים ברורים, בעוד ההגנה מצליחה במרב למנוע את הצלחת האויב, אך בדרך-כלל לא להביסו. עם זאת, ברור, כי לא בגין חסרון האטרקטיוויות מוערכת ההגנה כצורת הקרב היותר קשה. הדבר נובע, כנראה, מסיבות אחרות. העיקרית שבהן היא שאין קו הגנה שלא ייפרץ. מכאן, על המגן להתמודד עם עובדה בלתי נמנעת של היותו מנוצח, לכאורה, בשלבים הראשונים, כשהיחזמה בידי יריבו.

הניסיון ההיסטורי מראה, כי לא חשוב איך יערוך המגן את חייליו ואת כלי נשקו ומה יהיו יחסי הכוחות בכלל הגזרה – התוצאה הבלתי נמנעת היא שבמקום כלשהו, מבין כמה מקומות, שבהם בחר האויב, ייפרץ בסופו של דבר קו ההגנה.

כמדומני, אין קרב בתקופה המודרנית, שבו לא הצליח התוקף להבקיע את הגנת היריב, בין אם על-ידי חדירה למערכי היריב, ובין אם על-ידי עקיפת המערך הקרקעי. ההבדלים בין הקרבות השונים נובעים מאופי החדירה*. אפשרית, למשל, חדירה לעומק השטח וכיתור האויב – כפי שעשו הגרמנים בפולין ורוסיה, וכמעט גם בצרפת. אפשרית גם חדירה לכל רוחב החזית תוך "דחיפת" האויב מבלי לכתרו ומבלי להשמיד את רובו בעזרת תמרון לעומק – כמעשה המצרים במלחמת יום הכיפורים.

יש הבדלים, הנובעים מאופי השטח. אין דומה חדירה של מערכי האויב במישורי נורמנדיה, או סיני, לחדירה (לא פחות מוצלחת) באזור הררי כאיטליה, או כלבנון. את קצב התנועה במקרים האלה לא קבעו מערכי האויב, אלא אופיים של הצירים והטופוגרפיה שלהם.

ההגנה היא צורת קרב קשה ביותר, ויש האומרים אף הקשה ביותר. נשאלת השאלה מדוע?

לכאורה, אמירה זו אינה הגיונית; בהתקפה צריך להתמודד עם הרבה יותר "אויב". יתר-על-כן, האויב יכול להיות מחופר עמוק ומוגן על-ידי מערכות מכשול וביצורים, המפריעים לאש לבוא לידי ביטוי משמעותי. התמרון בהתקפה קשה ומסובך, לא רק משום היותו מתבצע בשטח האויב באזור בלתי מוכר, אלא גם עקב שליטת האויב על דרכי הגישה ובשטחי ההשמדה ועקב יכולתו להכין את השטח מראש לטובתו.

לעומת זאת, ההגנה מתבצעת בשטח מוכר למגן, שבדרך-כלל יש לו זמן להכין את המערך הקרקעי ואת פרטי התכנית. האויב חייב לנוע לעבר יעדיו כשהוא חשוף – כך שאש המגינים יכולה לבוא לידי ביטוי מרבי. מכל האמור עולה, כי, לכאורה, נראית דווקא ההגנה קלה יותר.

* באנגלית יש שלושה מונחים: פריצה אל תוך המערך, מעבר דרך המערך ויציאה מהמערך הקרקעי. בעברית אין הבחנה כזו, ויש לאמצה: פריצה אל המערך, חדירה דרך המערך ויציאה מן המערך – נראים לי מתאימים לתיאור ההבקעה בכללותה.

קשיים ועקרונות

תא"ל ע

זמן ומאמץ הנדסי כדי להתגבר עליו. גישה זאת מתחדדת כאשר יחסי הכוחות קשים למגן ואז "כל טנק חשוב" וחסר "לפנים". מאחר שאנחנו צבא סדיר קטן, האמור להתמודד עם צבאות גדולים ביחס, עד הגעת המילואים לחזית, העניין הזה כבד מאוד ועומד בשורש הבעייתיות של יישום התיאוריה הלכה למעשה.

ההבנה, כי הבקעת קו המגע ודאית, צריכה להוביל למסקנות ההפוכות מהאינסטינקט: דווקא כאשר יחסי הכוחות גרועים, מנקודת מבטו של המגן, הוא חייב להחזיק עתודות חזקות ביותר מאחור – משום שחזקה על הקו שייפרץ.

ג. **הקרב יוכרע על-ידי החלטת דרג ממונה, שאינו יודע את המצב לאשורו.** מאחר שתמיד יחדור כוח אויב לשטח המוגן והסיכוי היחיד לחסלו הוא על-ידי הטלת העתודה, ברור שלמפקד שאזורו הובקע אין העוצמה המספקת לטפל בבעיה. מפקד הדרג הממונה, "החי על דיווחים", יקבל את

כמובן, יש הבדלים הנובעים מאופיו של האויב. הרוסים, שלמדו זאת על בשרם, העדיפו ככל שניתן להבקיע בגזרות לא גרמניות של החזית (סטלינגרד, למשל). בלחימה במדבר המערבי לא נשברו שני הצדדים כאשר יריבם הבקיע את קו הגנתם, והמצרים למדו במהלך מלחמת יום הכיפורים, שגם צה"ל לא נשבר בקלות, וזאת כאשר עבר להתקפה לאחר שהובקע מערך ההגנה שלו, ועוד בטרם הוחזר המצב לקדמותו. עובדת חיים זו, המוכחת שוב ושוב, בדבר חוסר היכולת של צבא מגן למנוע הבקעת ערכיו, הנה הבסיס לכל חשיבה תוכנית ולניהול קרב הגנה.

יש לכך השלכות רבות – והן, כמדומני, ההופכות את ההגנה לצורת קרב "קשה":

א. **צריך להחליט על מה לוותר.** מאחר שברור, כי האויב יצליח לחדור – חייב המגן להגדיר עדיפויות. כדי שבמקומות ההכרחיים עברו, ישקיע מאמץ כבד למנוע נפילתם, ולו גם על חשבון אזורים אחרים, שהופכים בכך מועמדים קלים יותר לכיבוש. לוותר אף פעם לא קל, ודאי לא בצה"ל, שחונך על ברכי "שלילת הנטישה" מאז מלחמת השחרור.

ב. **אין טעם לרכז את הכוח קדימה.** כדי להתגבר על אויב מבקיע חייבים להחזיק עתודה חזקה.

תיאורטית, הכל מסכימים לכך, אך, לרוב, זו החלטה קשה ביותר – לעתים עוד יותר מהקודמת. הדרישה קשה, משום שהחזקת כוחות גדולים מאחור, כדרג שני וכעתודה, מונעת ריכוז מאמץ לפנים וגדל הסיכון של פריצת המערך. קשה לעתים להבין מדוע לא יהיו רוב הטנקים קדימה כדי להגן באשם על המכשול שעליו הם נשענים (תעלת סואץ למשל), ובמקום זה ירוכזו מאחור ויאפשרו לאויב לחצות את המכשול. החזקת כוח מאחור נתפסת כבזבז של עוצמה בזמן הקריטי ביותר, בעת המגע בין היחידות המובילות של האויב לקדמת מערך ההגנה. הדברים חריפים יותר כאשר בקדמת המערך מצוי מכשול, המחייב

חיילים איראניים מוליכים שבויים עיראקיים לאחר פריצת קו ההגנה העיראקי במלחמת המפרץ הראשונה



ההחלטה על התקפת-הנגד. כך קיימת תלות סבוכה בין הדרגים: הגבוה לעולם יהיה תלוי בהעברת תמונת המצב על-ידי הכפוף לו, והנמוך יוכל להיוושע רק בסיוע מפקדו.

בהנחה, כי האויב יצליח בשני מאמצים לפחות (או ביותר מגזרה אחת), לא יוכל המפקד המחליט להיווכח בתמונת המצב כמו עיניו; וברור שהוא, מפעיל העתודה, תלוי באיכות הדיווחים שיקבל וביכולתו להבין את "המצב היחסי" ביניהם.

עולה מכאן, כי כישורים אינטלקטואליים, יכולת דמיון והכושר לתאר את המציאות, שכולם רחוקים מאוד מהדרישות הרגילות, שאנו דורשים ממפקדים (אומץ, מנהיגות וכ"ב), הם שיקבעו יותר מכל את הצלחת התקפת-הנגד. נראה בעליל, כי מדובר ב"הררים התלולים בשערה", קרי בבעיה קשה, שמתודולוגיית הטיפול בה דלה ובלתי מספקת, וכל כולה תלויה באמינות הדיווח מלמטה ובדיוקו.

נדמה, כי בעת ניהול קרב הגנה ההחלטה על הפעלת העתודה היא הקשה ביותר למפקד. במצבנו אין דרך אחרת לנצח בהגנה, אלא על-ידי החזקה של העתודה ועל-ידי הפעלתה כראות.

קיימים שלושה מצבים, שבהם ניתן להפר את כלל הברזל של העתודה החזקה:

א. כאשר הלחימה מתבצעת תחת שמים עוינים, קרי כשחיל-האוויר של התוקף שולט שליטה מלאה עד כדי יכולת למנוע את הפעלת העתודה – כפי שחוו הגרמנים בצרפת ב-1944. במצב כזה יש הצדקה לקדם את העתודה עוד בטרם קרב, כדי למנוע השמדתה בעת התנועה, ואולי אף לפצלה.

ב. בשטח הררי, שבו הצירים לא מאפשרים הבאת הכוח לידי ביטוי, וכשאין צירי רוחב מתאימים להעברת העתודה מגזרה לגזרה. אזי יש להעדיף עתודות קטנות יותר מול כל קבוצת צירים. במקום להמתין להתקדמות האויב, יש להכות בו, ולו עם כוחות יותר קטנים, בתוך הצירים.

ג. כאשר מתאפשר לבנות מערך "איך-סופי" – מנקודת המבט של התוקף. הדוגמה האחרונה בהיסטוריה היא "קשת קורסק", כאשר הרוסים בנו מערך, שנתקף משני עבריו, אך לגרמנים לא היה די אנרגיה להמשיך ולהתקדם – אף-על-פי שהצליחו לחדור לתוך המערך בשני הכיוונים. מי שיש לו עוצמה רוסית (מבחינת הכמות) יכול להרשות לעצמו לעצור את האויב בזכות החיכוך של המערך הקרקעי ולא על-ידי תמרון של עתודה. (לרוסים היתה, כמובן, גם עתודה.)

לנו אין פריבילגיה כזו, ועד כה גם לא שמים עוינים. לכן, מוטב שנשמור על עתודה חזקה ככל שאפשר.

אפשר, כי מסיבות טופוגרפיות, או פוליטיות, המתח בין הרצון לנהל את הקרב "קדימה ככל האפשר" ובין הצורך לנהל אותו "עם עומק" – מפריע לקבלת ההחלטות. לעתים, מקבל הדגש הטופוגרפי עוצמה חזקה עד כדי דימוי מיסטי – כפי שהיה לתעלת סואץ ערב מלחמת יום הכיפורים: היא נראתה למפקדים בצה"ל כמכשול ענק, שאין סיכוי, כי הצבא המצרי יחצה אותו. לכן, לא ראו מפקדים אלה טעם ביצירת עומק בסיני, שהרי "כל הקרב יתנהל ויסתיים על התעלה".

לעתים, מקבל ההדגש הפוליטי עוצמה בלתי ניתנת לערעור. חלק ממפקדי צה"ל אמרו, שהחלטה פוליטית עמדה בשורש העמידה על קו התעלה כקו ההתחלה וכקו

כוחות צה"ל בגדה המערבית של תעלת סואץ



הסיום, וקשה לבדוק אם צדקו. ידוע, כי במלחמת העולם השנייה עמדו ציוויים פוליטיים בשורש החלטותיהם של מפקדים משני צדי החזית בכל הקשור להתעקשות מיותרת על שטח, לאי ביצוע נסיגות בזמן ולהשקעת עוצמה לפנים במקום לשמור אותה בעורף.

כל הניסיון הצבאי מוכיח, כי הוראות, או תחושות פוליטיות, ההופכות את "קו ההתחלה" ל"קו העצירה", מפריעות ביותר לניהול המלחמה. רצון הקברניטות המדינית שלא לוותר על מטר אחד בחזית עלה לעתים ביוקר רב במונחים של חיי אדם ושל קילומטרים רבועים גם יחד.

הדבר נכון גם לגבי יתרונות טופוגרפיים, אשר נראו כמחייבים "הגנה על קו המגע" (כי שם השטח הכי טוב לבצע את קרב ההגנה). בכל המקרים שניתן לשפוט עלתה ביוקר רב ההיצמדות לקו מגע בעל יתרונות טופוגרפיים, או למכשול בקדמת קו ההגנה.

לעניות דעתי, חלק מהתפקוד הלקוי בתחילת מלחמת יום הכיפורים, בעיקר במפקדות, נבע מכך שהיינו תחת הלם פסיכולוגי כשאיבדנו מעט שטח. היה נדמה, כי זה "חורבן הבית" השלישי. וכל זאת כיוון שקידשנו את הקו הקדמי.

לא עולה מדבריי, כי מלכתחילה יש לוותר על קו הגנה נוח רק משום היותו קרוב לקו המגע. אני טוען, כי אחזקה של כל קו קדמי יש לתכנן בהנחה שצריך יהיה לנטוש אותו בסופו של דבר. לכן, יש להילחם עליו בנחישות, ולהתרכז באחזקת חלקיו החיוניים (אם קיימים) תוך הבנה שאין מנוס מתכנון קו הגנה נוסף, עורפי יותר, בעומק המערך.

המערך הקדמי, העתיד להיפרץ, צריך אם כן לעמוד בדרך כלל בשתי משימות:

א. לפגוע באויב באופן שישבש את התקפתו ככל שאפשר. זה חלק חשוב ביותר ב"נטיילת היוזמה". יש להשתדל לערער את תכנית התוקף, שיתרונו בכך שהיוזמה בידיו. ככל שתכניתו תתערער – סיכוייו להחזיק במושכות היוזמה, קטנים.

ב. "לבנות" את האפשרות לביצוע התקפת-הנגד – זאת על-ידי תיעול האויב לאזורים, שתוכננו מראש על-ידי המגן כשטחי השמדה, ועל-ידי החזקת אותם אזורים חיוניים שעל בסיסם תתבצע התקפת-הנגד (זה נכון אם יש שטחים כאלה בקו הקדמי. אם אין שטח שכזה, משום שהקו הקדמי נחות טופוגרפית, צריך לתכנן כיצד נסוגים ממנו תוך "שמירת הכוח"). התפקיד הכפול של הכוח המגן במערך הקדמי מחייב יכולת גבוהה ביותר בתחומי הפיקוד והשליטה, בעיקר משום שיש ליישם תכניות (שהוכנו מראש וכאלו, שיוזמים אותן תוך כדי הקרב) במצבי לחץ, ונוכח הישגים של האויב. מתי לעמוד להשמיד ולהיפגע, ומתי לסגת כדי להרוויח זמן ועוצמה להתקפת-הנגד, הן מסוג השאלות שאין להן תשובות מוחלטות בתיאוריה. אלו שאלות, שצריך להשיב עליהן לפי התנאים בשעת המעשה, ודרושה החלטה של המפקדים בשטח. התיאוריה יודעת לומר, ובצורה ברורה, כי המפתח להצלחת קרב ההגנה הוא בעתודה. זאת חייבת להיות חזקה ביותר – הפעלתה אמורה לאפשר למגן להכריע את התוקף. כשאין ברירה, עדיף להחליש את הכוחות הקדמיים ובלבד שתישמר עוצמת העתודה.

טנקים סוריים ליד התעלה נ"ט ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים



סיכום

הקונקרטי, לחשוב, להחליט ולבצע בנחישות. תכנית מוקדמת תפריע יותר משתעזור, משום שישתעבדו לתכנית שהוכנה – במקום לחפש את התשובה הראויה במצב האמיתי.)

ההגנה היא צורת קרב קשה – משום שצריך לצאת בה מהנחה שהאויב יצליח, ויש לבנות את התכניות ואת המערך בגמישות, שתאפשר לעמוד מול הצלחותיו מבלי להישבר. כשמושגי המפתח הם "עומק" ו"ויתור על שטח". במצבנו התנאי להצלחת הקרב הוא ה"עתודה", שלעולם אינה "מספיק חזקה". שאלת הפעלתה בזמן ובמקום הראויים – היא מן הקשות בהחלטות המפקדים בקרב.

סיום – עם "צבע היסטורי"

אחרי כתיבת המאמר ניסיתי לחשוב על המקור להתעלמות מחשיבותו של קרב ההגנה בעברו הרחוק של צה"ל ועל הסיבות לטעויות בניהול קרבות ההגנה, בעיקר ברמות הגבוהות במלחמת יום הכיפורים. מצאתי, כי לגישת "אף שעל" ר"קו המגע הוא קו העצירה" שורשים היסטוריים עמוקים, והיא תולדה של שתי תקופות, שבהן עוצבה תפיסת הביטחון והלחימה של צה"ל – גם אם הדברים נגדו את הכתוב בספרי הת"ל של אותן תקופות:

בהשאלה מעולם החומר, אפשר לומר, כי תפקידו של המגן (מלבד במצבים יוצאי הדופן שהזכרתי) לבנות "מערך גמיש", שיאפשר לו לספוג מכה (ואף להיחדר) מבלי להתמוטט, ואחר כך לרכז את עוצמתו לעבר מקום ההצלחה של התוקף כדי להביסו. ה"עומק" וה"ויתורים" על שטח תחת לחץ – מאפשרים עמידה מבלי להתמוטט. במקום שברזל נשבר מול הרוח – העץ מתכופף ונשאר שלם. עמידה עיקשת בקו הקדמי תביא לשבירה ולהתמוטטות. ולעומת זאת, "משחק" עם הכוח על פני המרחב מאפשר לעמוד גם כשחלקים בקו נפלו (להכנת החיילים והמפקדים לנסיגות כאלו חשיבות רבה – כדי למנוע אבדן עשתונות מול הצלחות האויב).

העתודה מאפשרת למערך ההגנה, כשהוא מתעשת, להעמיד מול האויב את כמות האנרגיה, הדרושה לבלימתו במקום הנכון ובזמן. גמישות במערך ההגנה יוצרת את האפשרות לבלום את האויב – ועתודה אמורה לעשות זאת. (זאת אחת הסיבות שאין טעם לרדת לפרטי פרטים בתכנון "התקפות הנגד" – הרי לעולם אין לדעת באיזה מצב והיכן יוצאו לפועל. צריך לקבוע עקרונות, וללמוד היטב את השטח – ובעת מבחן להבין את המצב

חיילי הקונפדרציה, שנפלו בקרב אנטיטאם בשנת 1862



מלחמת מנע מקדימה, כדי להימנע מאיום על גבולות הארץ) ומלחמת ששת הימים (התקפת מגע מקדימה כדי להימנע מלחמה על גבולות המדינה).

השינוי העצום בפוטנציאל המגננה של מדינת ישראל לאחר 1967 לא נתפס כראוי. במקום לנצל את העובדה, כי בראשונה לא היה על ישראל לנהל את קרב המגננה כאשר האויב ערוך על שטחים, השולטים על העורף האסטרטגי של המדינה, בניגוד למצב שהיה בעת שצבאות ערב פעלו מיהודה, משומרון ומרמת-הגולן. אף-על-פי שהיינו ערוכים על גדות הסואץ וברכסי הגולן, חשבנו במונחים של ישראל בשנות ה-50' וה-60'. קודש הקו הקדמי, ונוהלה מלחמה ללא עומק, ללא גמישות ובלא עתודות – כאילו מגינים על הקו העירוני בירושלים.

אחד הלקחים העיקריים מכישלון קרבות ההגנה ביום הכיפורים הוא שהמכה לתודעה היתה גדולה מהנזק הממשי בשטח. משום שחשבו במושגי ישראל של גבולות 1948, נדמה היה שאבדן כמה קילומטרים בחזית משמעותו חורבן, וכי צפויה משום כך התמוטטות כלל מערך ההגנה – ולא היתה לכך כל הצדקה. בשלב מסוים שר הביטחון משה דיין הבין זאת, כיוון שירד אל הכוחות הלוחמים, וראה את המצב לאשורו.

אם נבין את שורשי הטעות, ונסגל את התוכן הנכון של ניהול קרב ההגנה – נוכל להתמודד נכון יותר עם בעיות דומות ואחרות בעתיד. אין לחשוש מאבדן שטח – אם יודעים מה להחזיק בכל מצב. האויב לא ניצח גם אם פרץ לתוך המערך שלנו – אם יש לנו עתודה מתאימה.

א. מלחמת העצמאות – מלחמה זו לא היתה מלחמה במובן הרגיל של המלה: לא היו גבולות להגן עליהם, האויב פעל בתוך המערכים שלנו וביניהם. עיקר מערך ההגנה היה בנוי על היישובים – כשחלק ניכר מתכלית הלחימה נבע מהצורך להגן על צירי התנועה אליהם. ועיקר העיקרים: זו היתה "מלחמת עיצוב", שבמהלכה הותוו גבולות המדינה. שכונה שלא נפלה – נשארה בתוך מדינת ישראל, יישוב שעמד – קבע היכן יעבור הגבול. לכן, לתפיסת הצורך המוחלט "להישאר ולא לנטוש", מעבר לכל שיקול צבאי מקצועי, היתה הצדקה. בלשון ימינו זו היתה "המטרה", שכל "משימה" הוכפפה לה, ובדין.

ב. גבולות 1948 עד מלחמת ששת הימים – אחרי מלחמת העצמאות עוצבו גבולות למדינה. לכאורה, היה צריך צה"ל ללמוד ולפעול כמקובל בעולם כשלהגנה יש "עומק", במערך יש כוחות "מאבטחים", "מחזיקים" "עתודה" וכי"ב. אבל האבות המייסדים הבינו, שאין הדבר כן. מאחר שרוחבה של המדינה היה, במושגים צבאיים, בלתי מספיק בעליל באזורים הקריטיים לקיומה, ומשום שבירתה היתה על קו המגע ואפשר היה לנתקה מצפון ומדרום בקלות רבה: נקבע, כי ההגנה לא תתבצע בתוך גבולות המדינה, ובכל מצב תועתק הלחימה לשטח האויב. כך היתה "התקפה" תנאי לביצוע ה"מגננה". מכאן נולדה המסקנה, כי אין טעם לעסוק בהגנה במובן הקלסי. יש להתעקש בעמידה על קו הגבול ולתקוף מהר ככל האפשר.

לפי תפיסה זו, שזרעיה נזרעו במלחמת העצמאות והיא "הוקבעה" בתחילת שנות ה-50, נוהל מבצע סיני

חיילים בריטיים ביער פלוגסטריט במערכת איפר בשנת 1914

